

נשים במצוות עשה שהזמן גרמן ומעמדן בציצית

רמב"ם הל' ברכות ה' הל' א. אור זרוע חלק ב - הלכות פסחים סימן רנו(להלן).

טעם פטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן: ספר אבודרהם ברכת המצות ומשפטיהם שלהלן, רש"ר הירש ויקרא כג מג שלהלן. שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד - עניינים כלליים סימן ד שלהלן.

מקורות מלאים

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ג הלכה ג

תמן תנינן כל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבים והנשים פטורות וכל מ"ע שלא הזמן גרמא אחד אנשים ואחד נשים חייבין אי זהו מצות עשה שהזמן גרמא כגון סוכה לולב שופר ותפילין ואי זו היא מצות עשה שאין הזמן גרמא כגון אבידה ושילוח הקן מעקה וציצית ר' שמעון פוטר את הנשים ממצות ציצית שהיא מצות עשה שהזמן גרמא [דף כה עמוד ב] שהרי כסות לילה פטור מן הציצית א"ר לייא טעמון דרבנן שכן אם היתה מיוחדת לו ליום וללילה שהיא חייבת בציצית.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת קידושין פרק א משנה ז

ומצות עשה שהזמן גרמא היא שחובת עשייתה בזמן מסויים, ושלא באותו הזמן אין חיובה חל כגון הסוכה והלולב והשופר והתפילין והציצית לפי שחובתן ביום ולא בלילה, וכל כיוצא באלו. ומצות עשה שלא הזמן גרמא הן המצות שחובתן חלה בכל הזמנים כגון המזוזה והמעקה והצדקה, וכבר ידעת שכלל הוא אצלינו אין למדים מן הכללות, ואמרו כל רוצה לומר על הרוב, אבל מצות עשה שהנשים חייבות ומה שאין חייבות בכל הקפן אין להן כלל אלא נמסרים על פה והם דברים מקובלים, הלא ידעת שאכילת מצה ליל פסח, ושמחה במועדים, והקהל, ותפלה, ומקרא מגלה, ונר חנוכה, ונר שבת, וקדוש היום, כל אלו מצות עשה שהזמן גרמא וכל אחת מהן חיובה לנשים כחיובה לאנשים. וכך גם מצות פריה ורביה, ותלמוד תורה, ופדיון הבן, ומלחמת עמלק, כל אחת מהן מצות עשה שלא הזמן גרמא ואין הנשים חייבות בהן, אלא כולן קבלה כמו שביארנו. אבל הכלל שהזכיר במצות לא תעשה הוא נכון אמר ה' איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואמרו השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. חוץ משלש אלו, אמר ה' יתעלה לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך, כל מי שיש לו זקן ואפשר להזהירו על גלוחו הוא שאסור לו לגלח את כל הראש, והוא אמרם הני נשי הואיל וליתנהי בהשחתה ליתנהי בהקפה. ואמר אמור אל הכהנים בני אהרן לנפש לא יטמא, בני אהרן ולא בנות אהרן.

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק יב הלכה ג

פתיחה

השיעור יעסוק בעיקר בהגדרת מצוות עשה שהזמן גרמן, הגדרת הפטור לנשים והסיבה/מקור שלו, ומעט בשאלת היחס לאשה המעוניינת לקיימן בכל זאת. הדיון בציצית יתפוש מקום מרכזי.

מקורות

מנחות מג א: "רב יהודה רמי תכילתא...אצל אחרים".

ירושלמי ברכות פרק ג הל' ג: "תמן תנינן כל מצות עשה...שהיא חייבת בציצית" (להלן)

משנה קידושין א, ז, רש"י עליה (בקדושין כט א) ופירוש המשניות לרמב"ם (להלן). רמב"ם הלכות ע"ז יב, ג (להלן). (בהמשך ראו פירוש הרב גורן עליו בסוף המקורות).

ספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קטו

קדושין לג ב: "כל מצוות עשה שהזמן גרמן... שנאמר בו חוץ". (לעייין בהמשך הסוגיה שם מה המקור של פטור מצוות עשה שהזמן גרמן כגון סוכה וראיה). פסיקת הרי"ף שם, וברמב"ן שם (להלן).

קדושין לה א: "אמר רב פפא פפונאי...מאי איכא למימר". תוס' על קדושין לד א ד"ה "ותפילין וציצית". במקביל: תוס' מנחות מ ב: "משום כסות לילה".

תוס' מנחות צג ב ד"ה "ידו", ור' עקיבא אייגר שם (להלן). רמב"ם הל' ציצית ג: ז, ט ובראב"ד. שו"ע או"ח יז, ב שלהלן.

ברכות כ א במשנה: "נשים...שהזמן גרמא דמי קא משמע לן". תוס' שם ד"ה "בתפלה פשיטא". ירושלמי ברכות ג, ג שלהלן, רמב"ם הל' תפילה א: א-ב.

דיון לגבי מצוות מסויימות

מילה: קדושין כט א: "איהי מנלן...אותו ולא אותה". רמב"ן, ריטב"א ותוס' רי"ד שם (כולם להלן) ובשו"ת מהר"ח או"ז כא שלהלן.

ספירת העומר: רמב"ם תמידין ומוספין ז, כד. רמב"ן קדושין לג ב (שלהלן).

קידוש לבנה: מגן אברהם בהקדמה לסימן תכו (להלן). ר' שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה אורח חיים קצג שלהלן.

ראש השנה לג א: "אין מעכבין...נשים סומכות רשות ורש"י שם. במקביל רש"י על עירובין צו ב ד"ה: "נשים סומכות רשות", "הא נשים מעכבים". תוס' שם "הא ר' יהודה הא ר' יוסי".

ואנדרוגינוס חייבין בכולן מספק לפיכך אין מברכין אלא עושין בלא ברכה. +/השגת הראב"ד/ נשים ועבדים שרצו להתעטף בציצית מתעטפין בלא ברכה. כתב הראב"ד ז"ל /א"א/ דוקא בציצית שאין בה כלאים ויש שחולק ואומר אף בברכה ואומר שגם הברכה רשות ומביא סעד לדבריו מפ"ק דקידושין מדרב יוסף דאמר מריש הוה אמינא מאן דאמר לי הלכה כר' יהודה דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דלא מיפקדנא ועבידנא ואם איתא דמאן דלא מיחייב לא חזי לברוכי א"כ איסורא קא עביד דאיהו בברכה קא עביד להו דאי בלא ברכה מאי יומא טבא איכא עכ"ל.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ציצית סימן יז סעיף ב

נשים א ועבדים פטורים, ג] מפני ג] שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. הגה: ד] ומ"מ אם רוצים לעטפו ולברך עליו הרשות בידן כמו בשאר מצות עשה שהזמן גרמא (תוס' והרא"ש והר"ן פ"ב דר"ה ופ"ק דקידושין), אך מחזי כיוהרא, ולכן ז] אין להן ללבוש ציצית הואיל ואינו ב' חובת גברא (אגור סימן כ"ז) פי' אינו חייב לקנות לו טלית כדי שיתחייב בציצית

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ג הלכה ג

נשים מניין [דברים יא יט] ולמדתם אותם את בניכם את בניכם ולא את בנותיכם.

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק א הלכה א - ב

מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, ואין מנין התפלות מן התורה, ואין משנה התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה. הלכה ב' ולפיכך נשים ועבדים חייבין בתפלה לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא אלא חיוב מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנך ומתפלל בכל יום

דין לגבי מצוות מסוימות

מילה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כט עמוד א

איהי מנלן דלא מיחייבא? דכתיב: כאשר צוה אותו אלהים, אותו - ולא אותה.

חידושי הרמב"ן מסכת קידושין דף כט עמוד א

אותו ולא אותה. איכא דמפרשי כי איצטריך קרא למאן דאמר מילה שלא בזמנה בין ביום בין בלילה, דאלו למאן דאמר אינה אלא ביום למה לי קרא מצות עשה שהזמן גרמא היא ונשים פטורות, ואיכא לפרושי איצטריך סד"א כי פטירי נשים ממצות עשה שהזמן גרמא הני מילי במצות בגופיהו כגון תפילין דמהתם גמרינן אבל מצות מילה דלאחרני ואיהי לא שייכא בה אימר תחייב מידי דהוה אבית דין שחייבין למול קמ"ל.

חידושי הריטב"א מסכת קידושין דף כט עמוד א

כל מצות לא תעשה שבתורה אחד אנשים ואחד נשים חייבים חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל יטמא כהן למתים, וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות חוץ מקידוש היום ואכילת מצה בלילי ב הפסח ואכילת הפסח ושחיטתו והקהל ושמחה שהנשים חייבות.

ספרי במדבר פרשת שלח פסקא קטו

(קטו) ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית, אף הנשים במשמע. רבי שמעון פוטר את הנשים מן הציצית מפני שמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות שזה הכלל אמר ר' שמעון כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ואינה נהגת בנשים בכשרים ולא בפסולים. ר' יהודה בן בבא אומר בייחוד בטלו חכמים את הרדיד של אשה מן הציצית ולא חייבו בטלית אלא מפני שפעמים שבעלה מתכסה בה:

חדושי הרמב"ן מסכת קידושין דף לג עמוד ב

איזו היא מצות עשה שהזמן גרמא וכו' וציצית, איכא נוסחי דלא כתיב בהו ציצית משום דרבנן סברי מצות עשה שלא הזמן גרמא הוא דלילה זמן ציצית הוא כדאיתא במסכת מנחות (מ"ג א') ובתוספתא נמי הכי תני לה דתניא איזוהי מצות עשה שלא הזמן גרמא אבידה ושלוח הקן מעקה וציצית רבי שמעון פוטר את הנשים מציצית מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, ונוסחי דכתיב בהו מצות עשה שהזמן גרמא ציצית משום דקיי"ל כרבי שמעון,

רבי עקיבא איגר מסכת מנחות דף צג עמוד ב

תוד"ה ידו תיפ"ל דמ"ע שהז"ג אם תיכף כו' דאפילו סמך כו' ואני בער לא אדע דמנ"ל לרבנותינו בעלי תוספות לומר דזה מקרי זמ"ג, דהא אין המניעה מצד לילה, אלא דכלל הוא דסמיכה יהי' תיכף לשחיטה, וזהו גם ביום ובלילה א"א לסמוך לשחיטה וגם ביום בלא תיכף לשחיטה ליכא סמיכה, וצלע"ג.

רמב"ם הלכות ציצית פרק ג הלכה ז

כסות של פשתן אין מטילין בה תכלת אלא עושין הלבן בלבד של חוטי פשתן, לא מפני שהציצית נדחת מפני השעטנז אלא גזירה מדבריהם שמא יתכסה בה בלילה שאינה זמן חיוב ציצית ונמצא עובר על לא תעשה בעת שאין שם מצות עשה, שחובת הציצית ז ביום ולא בלילה שנאמר וראיתם אותו בשעת ראייה, וסומא חייב בציצית אף על פי שאינו רואה אחרים רואין אותו.

ט נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הציצית מן התורה, ומדברי סופרים שכל קטן שיודע כ להתעטף חייב בציצית כדי לחנכו במצות, ונשים ועבדי' שרצו להתעטף בציצית מתעטפים בלא ברכה, ל וכן שאר מצות עשה שהנשים פטורות מהן אם רצו לעשות אותן בלא מ ברכה אין ממחין בידן, טומטום

האסורין. ונראה לפי הענין, שב"ד בההיא שעתא לא מיחייבי ביה כי היו בטוחין שאביו יצא ויעסוק במילתו. ואם אמו לא היתה חבושה, היא היתה חייבת לעסוק דלא ממעט לה קרא אלא היכא דאיתיה לאבוה. ולא דמי לפדיון ולתלמוד תורה, דהתם יליף מתפדה תפדה ומולמדתם ולמדתם (קדושין ד' כ"ט) מה שאין כן גבי מילה. **ואי מאותו לא מצינו למפטרה אפילו כי ליתיה לאב, דכל התורה בלשון זכר נאמרה, והשווה הכתוב אשה לאיש.** ואם היא לא היתה חבושה, נמצא שביום השמיני שהוא זמן המילה כבר הוטלה החוב עליה, ואפילו אם היה האב יצא בין עשיה לאכילה, לא היה מעכב מלאכול שכבר הוטלה על האם, ולא דמי לבי דינא.

ספירת העומר

רמב"ם הלכות תמידין ומוספין פרק ז הלכה כד

מצוה זו (ספירת העומר) על כל איש מישראל ובכל מקום ובכל זמן, ונשים ועבדים פטורין ממנה.

חדושי הרמב"ן מסכת קידושין דף לג עמוד ב

והוי יודע דהאי תנא הכי תני איזוהי מצות עשה שהזמן גרמא כגון סוכה ואיזוהי מצות עשה שלא הזמן גרמא כגון מזוזה, ותנא ושייר, במצות עשה שהזמן גרמא שייר תפילין דכתיב בהדיא דפטורות וא"נ סבר אין הזמן גרמא שייר ראייה, ובמצות עשה שאין הזמן גרמא שייר טובא מורא וכבוד בכורים וחלה כסוי הדם ראשית הגז מתנות ספירת העומר פריקה טעינה פדיון פטר חמור ורוב המצוות כן, אלא לא בא לפרש ולמנות את כולם שאלו בא לפרטן בפרט הוה ליה למיתני אלו הן מצות עשה וכו', מדקתני איזוהי ש"מ כגון קתני, וכן בירושלמי ברישא וסיפא, ויש מי שטעה בזה, ולכן כתבתי.

קידוש לבנה

מגן אברהם סימן תכז הקדמה

נשים פטורות. דמ"ע שהז"ג הוא ואף על גב דהם מקיימות כל מ"ע כגון סוכה מ"מ מצוה זו אין מקיימים מפני שהם גרמו פגם הלבנה (של"ה)

שו"ת האלף לך שלמה חלק אורח חיים סימן קצג

במ"ש המג"א בסי' תכ"ז דנשים פטורות מקידוש הלבנה דהוי מ"ע שהז"ג =מצות עשה שהזמן גרמא= ובחידושי תמהתי עליהם דמ"ע שהז"ג לא הוי רק אם גוף המצוה שייך בכל יום בשנה ואין מניעת קיומה רק מכח הזמן בזה נחשב מ"ע שהז"ג אבל בלבנה אין המניעה מכח הזמן רק מכח גוף הלבנה שאינה מתחדש רק... /מחודש/ לחודש ול"ש לברך אחר שכבר הולכת וחוסרת והוי כאלו לא הי' לבנה מעולם וא"כ אין המניעה מכח הזמן ולכך ל"ש לומר דהוי מ"ע שהז"ג

ואיהי מנא לן דלא מיחייבא למול את בנה. וכי תימא למה לי קרא תיפוק לי דהא מצות עשה שהזמן גרמא היא דמילה ביום ולא בלילה ונשים פטורות, איכא למימר דהתם הוא במצוה דנפשה אבל הכא במצוה דבנה הוה אמינא דמחייבא דלא גרעה מבית דין דמחייבי למימהליה להכי איצטרך קרא למיפטרה דכתיב אותו ולא אותה

תוספות רי"ד מסכת קידושין דף כט עמוד א

איהי מנלן דלא מיחייבא דכתיב אשר צוה אותו אלהים אותו ולא אותה אי קשיא ומאי איצטרכין לקרא תיפוק לי' דהויא לה מילה מצוה שהזמן גרמא חדא דכתיב וביום השמיני ימול וחדא דאין מצות מילה אלא ביום ולא בלילה כדאיתא במגילה שאין מוהלין אלא ביום והתינח מיום שמיני לא קשיא שאין היום קבוע וידוע בשנה מה שאין כן ביום שמיני של מילה אבל זה שאין מצות מילה נוהגת בלילה אלא ביום קשיא דומיא דציצית שאינה נוהגת בלילה אלא ביום משום הכי מני לה תנא לקמן בכלל מצות עשה שהזמן גרמא. תשובה היכי אמרין דמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות הני מילי מצוה דתליא בגופה והיא אינה מצווה אלא לזמן ידוע ולא בכל זמן אבל מצוה דלא תליא בגופה כגון למול את בנה אף על גב דמילת הבן יש לה זמן נהי דקבוע הזמן לבן הנימול אבל האב שציוהו הבורא להתעסק במילת בנו העסק ההוא אין לו זמן שבין ביום ובין בלילה יטרח ויכין צרכי מילת בנו והלכך אי לאו אותו הוה מחייבין גם האשה ואין זמן הקבוע לכן פוטרה דהוה אמינא היא תתעסק בין ביום בין בלילה עד שתמול את בנה בזמנו אבל הציצית היא מצוה שתלויה על גופו של אדם ואי הוה מחייבין האשה היתה מצוה תלויה בזמן הלכך פטורה:

שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן יא

ומענין המילה נראה דאין האב חייב למול בנו בידיו אלא לעסוק שיהא נימול. דומי' דכל הני דקחשיב התם, ללמדו תורה, ללמדו אומנות, להשיטו בנהר. וכי לא ישכור מלמד לבנו לתורה ולכל הני. או בסוכות, דכתיב חג הסוכות תעשה, ודרשין תעשה ולא מן העשוי. א"כ ע"כ קאי תעשה אסוכה, שחייב בעצמו לעשות סוכה, וכי לא יאמר לאחר לעשות סוכה, וכן גבי תפילין, וכי לא יקשרם לו אחר על ראשו וזרועו, וכן ציצית. **אלא כל הני עיקר מצוותן אינו העשייה, אלא שהמילה חתומה בבשרו. וכן ישיבתו בסוכה, וכן תפילין המונחין בראשו ובזרועו, ומילה גם היא עיקר מצותה כן, שאל"כ דוד המלך ע"ה שהיה מצטער כשנכנס למרחץ וראה עצמו ערום בלא מצוה, נזכר על המילה. ואם לא היה מצות המילה אלא העשייה, למה שמח עליה יותר מראשו וזרועו וכל גופו, שקיים בהם מצות תפילין, וציצית, וכמה מצות, אלא מילה היא מצוה בכל עת, כתפילין המונחין בראשו וציצית בבגדו. ... וההיא דמילת זכריו (יבמות ד' ע"א) איתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשייה, דמוקי לה כגון שאביו ואמו היו חבושין. התם נמי אין מוטל על האחרים לעסוק במילתו של זה עד שיצא אביו מבית**

סכנה מועטת נשקפת לה מהם; משום כך לא היה צורך להטיל עליה את כל המצוות, המוטלות על האיש; כי האיש טעון זירוז חוזר ונשנה לנאמנות בקיום ייעודו; ויש צורך לחזור ולהזהיר אותו מפני כל רפיון במילוי תפקידו. וכך אתה מוצא גם במילה, שהיא המצוה המכוננת של עם ישראל: ה' לא ראה לנחוץ להבטיח את בריתו - במקום המילה - על - ידי סמל נצחי אחר גם בחוג הנשים.

שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד - עניינים כלליים סימן ד

ויש לחקור בעיקר פטור זה, אם האשה במצוות אלה היא דומה לעבד כנעני שלא הצטוו מעיקרא במצוות אלה או שהיא דומה לקטנים שהם בכלל המצוות, אלא שהתורה פטרה אותם עד שיגיע זמן חיובם. וכן הסומא ומתעסק במצוה פטורים מן המצוה לא משום שלא הצטוו בה אלא משום שהתורה פטרה אותם.

ונפקא מינה בין שני צדדי ספק אלה לענין ברכה. שאם נאמר כהצד הראשון ודאי שאין האשה מברכת על מצוות אלה שלא נצטויות בהם כלל, ואם נאמר כהצד השני יש לומר דשפיר היא מברכת שהרי היא מצוה בכלל ישראל אלא שהתורה פטרה אותה. ונראה לפשוט ספק זה מדגרסינן התם עלה דמתניתין דאין מעכבין את התנוקות לתקוע, הא נשים מעכבין, והא תניא אין מעכבין לא את הנשים ולא את התנוקות אמר אביי לא קשיא הא רבי יוסי ורבי שמעון דתניא דבר אל בני ישראל, בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות, דברי רבי יהודה. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים נשים סומכות רשות (ר"ה ל"ג).

ונראה לע"ד דפלוגתיהו דתנאי היא זאת דרבי יהודה סובר דמה שאימעטו נשים היינו לומר שאין בכלל המצוה שהיא נאמרה רק לבני ישראל והוציאה מכלל זה את בנות ישראל, הלכך אם מקיימות מצוה זו עוברות בלאו הבא מכלל עשה ובלאו דבל תוסיף, ור"ש ורבי יוסי סוברים דמעוט בני ישראל היא מחובת מצוה, אבל לא מעצם המצוה אלא שהם פטורות ממנה כמו שאתמעט הסומא ומתעסק או טרוד טרדת מצוה שאין לומר בהם שלא היו בכלל המצוה אלא שמקריית העורון אפילו זה שהוא סומא מעיקרו, וכן מקריית התעסקות או טרדא פוטרת אותן, והוא הדין והוא הטעם לאשה כל בית ישראל ונשמותיהם עד סוף כל הדורות עמדו בהר סיני אלא שאותו חלק נשמתי שהתלבש בגוף אשה נפטר ממצוה זאת בהוראת התורה.

ועל כל פנים מסוגיא זאת למדנו שמצוות עשה שהזמן גרמא דמיא למצוות סמיכה, וכמחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי בדין סמיכה כן נחלקו בכל מצו"ע שהז"ג, והכי מסתברא, הרי עיקר ילפוטא לפטור הנשים ממצוה שהז"ג הוא מתפילין שהוקשה כל התורה כולה לתפילין, מדכתיב בהם למען תהיה תורת ה' בפ"ך (קידושין ל"ה). ותפילין עצמם למדנו מתלמוד תורה דכתיב בה: ולמדתם אותם, את בניכם ולא את בנותיכם את שהוא חייב בתלמוד תורה חייב בתפילין, נשים שאין חייבות בתלמוד תורה אינן חייבות בתפילין

רמב"ם הלכות ברכות פרק ה הלכה א

נשים ועבדים חייבין בברכת המזון, וספק יש בדבר אם הן חייבין מן התורה לפי שאין קבוע לה זמן או אינם חייבין מן התורה

ספר אור זרוע חלק ב - הלכות פסחים סימן רנו

אבל במצה (נשים) חייבות דאתרבו למצה...ומאחר דאתרבו לאיסור חמץ איתרבו נמי לאכילת מצה מכל שישנו כמו דאתרבו לקידוש היום משא"כ בציצית דלא דרשין כל שישנו בלא תלבש שעטנז ישנו בגדילים תעשה דמיעוט כתיב גבי ציצית בני ישראל ולא בנות ישראל כי היכי דדרשין גבי טומאה בני אהרן ולא בנות אהרן

ספר אבודרהם ברכת המצות ומשפטיהם

והטעם שנפטרו הנשים מהמצות עשה שהזמן גרמא לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו. ואם היתה מחוייבת במצות עשה שהזמן גרמא אפשר שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות מצותו ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו אוי לה מבעלה ואם תעשה מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה לפיכך פטרה הבורא ממצותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה. וגדולה מזו מצאנו שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (שבת קטז, א)

רש"י הירש ויקרא (פרשת אמור) פרק כג פסוק מג

כבר הזכרנו בפ"י פסוק מב, שנשים פטורות מסוכה. סוכה היא מצוות עשה שהזמן גרמא (קדושין לד ע"א); ובדרך כלל נשים פטורות ממצוות אלה. כך הן פטורות ממצוות ציצית, תפילין, שופר, לולב, סוכה, ראייה, חגיגה; יוצאים מכלל זה קידוש, פסח, מצה, שמחה, הקהל. מספר החריגים הוא כמעט כמספר הנוהגים על - פי הכלל. שבת ופסח הן הגדולות שבמצוות היסוד של היהדות, החוזרות מזמן לזמן; ונשים חייבות בהן - לא רק מהבחינה השלילית (איסור מלאכה ואיסור חמץ), אלא גם מהבחינה החיובית (קידוש - "זכור" - בשבת, קרבן פסח ומצה בפסח). ואף - על - פי שהן פטורות מראייה ומחגיגה, הרי הן חייבות להשתתף בעליית רגלים - על - ידי שלמי שמחה (ראה תוספות קידושין לד ע"ב ד"ה אשה) ועל - ידי הקהל אחת לשמיטה; נמצא, שפטור הנשים משאר מצוות עשה שהזמן גרמא איננו יכול להיות תלוי בפחיתותן; כאילו התורה סבורה, שאין הן ראויות לקיים אותן מצוות. אלא נראה לנו, שקרוב מאד לומר כך: התורה לא חייבה את הנשים במצוות אלה, מפני שאין הן זקוקות להן. שהרי זה כל עצמן של מצוות עשה שהזמן גרמא: הן מבטאות אמיתות, מחשבות, עקרונות והחלטות על - ידי מעשים סמליים; והן מחדשות ערכים אלה מפרק לפרק, למען נשיב אותם אל ליבנו ונגשים אותם במעשינו, והתורה מניחה, שיש לאשה דביקות יתירה ונאמנות של התלהבות לייעודה; והנסיגות המזמנים לה בתחום ייעודה -

ללמוד עליו מן הכלל . ולפי זה היה אפשרי הדבר שהכלל נלמד אמנם מן התורה והוא מחייב את כל המקרים עליהם אין לימוד אחר שהם יוצאים מן הכלל. ברם לפי דברי הרמב"ם בפירוש המשניות יוצא שבנידון דידן אין בכוח הכלל הזה ללמד על שום מצוה לפטור ממנה נשים אלא יש לבקש פטור מיוחד על כל מצוה ומצוה מפי השמועה או אסמכתא מן התורה שבכתב.

(ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג). הרי שכל עיקר הלמוד הוא מדכתיב בניכם ודרשין ולא בנותיכם, הלכך כמחלוקת בסמיכה כך מחלוקת במצו"ע שהז"ג, שלרבי יהודה אין חייבות ואין רשאות הלכך אין מברכות ולרבי יוסי ורבי שמעון אין חייבות אבל הן רשאות והלכך אם רצו לקיימן מברכות עליהן. והואיל ולהלכה קי"ל כרבי יוסי דטעמו ונמוקו עמו רשאות הנשים לקיים מצו"ע שהז"ג ומברכות עליהן וכמ"ש ר"ת ז"ל (ר"ה שם תד"ה הא רבי יהודה).

אולם הרמב"ם ומרן בשו"ע פסקו כרבי יוסי ואעפ"כ פסקו שאין רשאות לברך (ה' ציצית פ"ג ה' ושו"ע או"ח סי' י"ז וסי' תקפ"ט). ודברים אלו צריכים הסברה דלפי מ"ש זה תלוי בזה ולמ"ד שהן רשאות הן מברכות, ומאי שנא מסומא שלא ראה מאורות מימיו שהוא מברך, וכדמוכח מדברי רב יוסף דאמר מעיקרא אמרי, מאן דאמר לי להלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן דלא מפקידנא ועבידנא (ב"ק פ"ז) ואם איתא דסומא פטור ואינו יכול לברך אמאי עביד יומא טבא. והלא בזה פוטר ואוסר לעצמו כל הברכות, וצריך לומר לדעתם שבאמת גם סומא אינו מברך אלא משום דחייב במצוות מדרבנן (עיין ר"ה ל"ה תד"ה הא רבי יהודה) את זה אני אומר לתרץ דברי הרמב"ם אבל באמת דעת ר"ת נראית יותר מוסברת להלכה.

ולי נראה שטעם פיטורן הוא משום שלפי טבען ומהות תפקידן בחיים הן משועבדות לזמן במשק הבית וגדול הילדים וטפולן, ולא הזמן נתן לרשותן, ואפשר להעמיס זה בדברי התוס' רי"ד ואבודרהם. ולפי טעמים אלה מסתבר שהנשים הן בכלל בית ישראל בעיקר כל המצוות אלא שפטרה אותם התורה מדין עוסק וטרוד בטרדה של מצוה, הלכך חוזר הדין דמי שנוהג כר"ת שפיר עבד ואין זה נכלל בגדר ברכה לבטלה.

וזהו בכל המצוות. יוצא מכלל זה לולב ושופר דכיון שהם רומזים להתאחדות לב כל ישראל לאביהם שבשמים ולהעלאת זכרונם לפניו ובזה גם הנשים שייכות בו, לכן רשאות לברך עליהן. וכ"כ מר"ן החיד"א (או"ח סי' תרנ"ד) וכן נתפשט המנהג בכל תפוצות ישראל. ומינה לא תזוע. והנלע"ד כתבתי.

הרב שלמה גורן, מחניים גיליון צח, נשים במצוות עשה שהזמן גרמן (על הרמב"ם)

נמצאנו למדים מדבריו חידוש רב ערך שאותן מצוות עשה שהזמן גרמן נשים פטורות מהן לא למדנו אותן מן הכלל כדי לפטור את הנשים מהן, כמו שאמר על זה רבי יוחנן שאין למדין מן הכללות, אלא כל מצוה ומצוה שהזמן גרמן נלמדת מפי קבלה מיוחדת איש מפי איש שנשים פטורות ממנה. ואם כי דבריו מבוססים על דברי רבי יוחנן שאמר כן בסוגיה בקידושין שאין למד ין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בהם חוץ, לולא הרמב"ם היינו מפרשים שהכוונה של ר' חיו נן שבכל כלל ישנם יוצאים מן הכלל אבל על היוצאים מן הכלל יש צורך בלימוד מיוחד כדי להוציא אותם מהכלל, אבל בכל מקום שאין לימוד המוציא אותו מן הכלל בודאי שיש